

Tema broja

Ana Solter

Arheološki muzej u Zagrebu
asolter@amz.hr

Aleksandra Vlatković

Etnografski muzej, Zagreb
avlatkovic@emz.hr

DOI

<https://doi.org/10.32458/ei.30.5>

UDK

069.9:[929:069-055.2(497.521.2)]

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 20. kolovoza 2025.

Prihvaćeno: 15. rujna 2025.

Historija zaborava: rekonstrukcija profesionalnih biografija prvih žena zagrebačkih muzeja

Projekt Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja rezultat je interdisciplinarnе suradnje Arheološkog muzeja u Zagrebu, Etnografskog muzeja, Muzeja za umjetnost i obrt te Hrvatskoga školskog muzeja. Kroz provedeno istraživanje nastojalo se rekonstruirati profesionalne puteve i doprinose prvih zaposlenica zagrebačkih muzeja te ukazati na marginaliziranu ulogu žena u muzejskim institucijama tijekom međuratnog razdoblja. Pri tome je važan izvor bila arhivska građa i muzejska dokumentacija. Njihovo kritičko i kontekstualno čitanje, sagledavanje ne samo onoga što je zabilježeno, već i onoga što je sustavno izostavljano, omogućilo je uvid u institucionalne hijerarhije, vrijednosne sustave i rodnu podjelu rada u muzejima.

Ključne riječi: izložba, muzeji, Zagreb, međuratno razdoblje, profesionalizacija žena, rodna povijest, muzejska dokumentacija, arhivska građa

UVOD

Uloga žena u povijesti kulturnih institucija u Hrvatskoj, osobito muzeja, dugo je ostajala marginalizirana unutar dominantne historiografije. Premda su žene u međuratnom razdoblju (1918.–1941.) sve češće ulazile u obrazovne institucije i profesionalni život, njihovi su doprinosi u području muzeologije, etnologije, povijesti umjetnosti, restauracije i kulturne administracije rijetko dokumentirani i još rjeđe valorizirani.

Ključni preduvjet za ulazak žena u muzejske profesije bilo je njihovo obrazovanje. Od kraja 19. stoljeća žene su postupno stekle pravo na srednjoškolsko, a potom i sveučilišno obrazovanje, najprije na učiteljskim i filozofskim fakultetima, a potom i na novootvorenim tehničkim i medicinskim fakultetima te umjetničkim akademijama. Do početka 1940-ih godina broj studentica na zagrebačkom sveučilištu iznosio je gotovo četvrtinu ukupne studentske populacije. Obrazovane

žene bile su najčešće pripravne i stručne za pedagoški i znanstveni rad, ali su se i dalje suočavale s rodnim preprekama na tržištu rada. Unatoč formalnim zakonskim mogućnostima, u praksi su žene bile suočene s ograničenim pristupom određenim profesijama, institucionalnim otporom i socijalnim očekivanjima koja su ih poticala na povratak u privatnu sferu. Ipak, upravo su obrazovane žene kroz muzejski rad stvarale nove interpretacije kulturne baštine, oblikovale muzeološku praksu i unosile žensku perspektivu u dominantno muški prostor struke.

U tekstu je predstavljen projekt *Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja*, rezultat interdisciplinarnе suradnje Arheološkog muzeja u Zagrebu, Etnografskog muzeja, Hrvatskoga školskog muzeja i Muzeja za umjetnost i obrt,¹ koji nastoji ispraviti ovu višestruku institucionalnu i kulturnu nepravdu. Projekt prikazuje žene koje su, unatoč zakonskim, društvenim i institucionalnim barijerama, uspjele ostvariti profesionalnu karijeru u muzejskim ustanovama. Njihov rad bio je istovremeno profesionalan, inovativan i osoban, a njihov doprinos otvara pitanje vidljivosti ženskog rada u kulturnom pamćenju. Autorice izložbe su Štefka Batinić, Aida Brenko, Andrea Klobučar, Ana Solter i Aleksandra Vlatković. Izložba *Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja*, održana u Arheološkom muzeju Zagrebu od 6. ožujka do 13. srpnja 2025., te potom prilagođena putujuća izložba u drugim muzejima, koncipirana je tako da svaki domaćin dodaje priču o svojim muzejkama u Hrvatskoj i regiji. Uz izložbu je izašao i prateći katalog objavljen na hrvatskom i engleskom jeziku, u kojem su pored autorica izložbe pisale i Ida Ograjšek Gorenjak, Jelena Seferović i Leonida Kovač.²

Izložba se temeljila na cilju da se analizira položaj, djelovanje i naslijeđe prvih žena zaposlenih u navedenim zagrebačkim muzejima u međuratnom razdoblju, s posebnim naglaskom na njihovu obrazovnu pozadinu i profesionalne puteve. Metodologija obuhvaća analizu arhivskih izvora, biografskih podataka i društvenog konteksta u kojem su žene djelovale. Ovim projektom nastoji se pridonijeti širem razumijevanju povijesti žena u kulturnim institucijama te istaknuti važnost integracije rodne perspektive u suvremenu muzeološku teoriju i praksu. U središtu interesa bilo je pitanje vidljivosti i prepoznavanja ženskog rada u muzejskom sustavu, koji je u istraživanom razdoblju bio sustavno marginaliziran, ne samo njihov stručni i znanstveni rad, već i ime. U tom kontekstu, istraživanje nije bilo usmjereno samo na identifikaciju prvih zaposlenica, već se nastojalo rekonstruirati njihove profesionalne biografije kroz analizu i interpretaciju podataka o uvjetima rada i zaduženjima te institucionalnih okvira kako bi se (re)valoriziralo njihov položaj u odnosu na službene narative.

1 Međumuzejska suradnja ostvarena je na svim razinama projekta, od realizacije same izložbe preko edukativnih programa, marketinga i odnosa s javnošću, a u realizaciju su bili uključeni i brojni vanjski suradnici. Izložba je bila obogaćena multimedijским instalacijama te bogatim popratnim programom (stručna vodstva, predavanja, radionice, koncert, Festival svjetla Zagreb i dr.). Grafičko oblikovanje izložbe i kataloga izradile su NJI3 (Dina Milovčić i Franka Tretinjak), Dora Bilandžić i Ema Božek, postav izložbe oblikovali su NJI3 (Dina Milovčić i Franka Tretinjak) i Clinica studio (Ozana Ursić i Vedran Kasap), a video su realizirali Ana Hušman, Ivan Marušić Klif (produkcija i realizacija), Štefka Batinić i Ana Solter (istraživanje i tekst), Nina Violić (naracija) te Hrvoje Nikšić (snimanje i obrada zvuka).

2 Naslov izložbe i kataloga (Solter, ur. 2025) na engleski prevodimo *Hidden historia*. Pojmove „skrivenih“, „zaboravljenih“ i „nevidljivih“ žena koristi Sheila Rowbotham u *Hidden from history: Three hundred years of women's oppression and the fight against it* (Rowbotham 1973).

KONTEKST I RAZLOZI ZA IZLOŽBU *HISTORIJA ZABORAVA*

Projekt *Historija zaborava* proizašao je iz potrebe da se osvijetle zanemareni aspekti povijesti žena i njihovih doprinosa u specifičnom profesionalnom okruženju – zagrebačkim muzejima tijekom međuratnog razdoblja – te da se ti doprinosi vrte u kolektivnu memoriju (usp. Crane 1997: 1372-1385). Ova tema odabrana je kako bi se popunila praznina u razumijevanju povijesti rada žena, s posebnim fokusom na intelektualne i kulturne profesije.³ Muzeji oblikuju društvene narative kroz ono što prikazuju, ali i što sustavno zanemaruju, uključujući žene i njihovu nevidljivu ulogu u kulturi (usp. Clover 2020: 116-118).

Međuratno razdoblje u Hrvatskoj i Kraljevini Jugoslaviji obilježeno je značajnim društvenim promjenama. Javni diskurs o „modernoj ženi“ bio je ambivalentan: s jedne strane poticao se njezin angažman, obrazovanje i aktivnost, dok su s druge strane i dalje snažno dominirale tradicionalne uloge vezane uz obitelj i dom (usp. Ograjšek Gorenjak 2019: 235-265, 2025: 8-27; usp. Feldman 2004: 235-246). Projekt istražuje kako se ova ambivalentnost odražavala na profesionalni život žena, posebice u kulturnom sektoru. Unatoč porastu broja obrazovanih žena i njihovom sve većem ulasku na tržište rada, doprinosi žena u mnogim profesijama često su bili marginalizirani ili nedovoljno dokumentirani. U muzejima su žene obavljale ključne poslove, ali su njihove uloge često bile formalno podcijenjene ili nisu bile adekvatno prepoznate u službenim zapisima, zbog čega projekt nastoji rekonstruirati te „zaboravljene“ povijesti.

Odabir Arheološkog muzeja u Zagrebu, Etnografskog muzeja, Hrvatskoga školskog muzeja i Muzeja za umjetnost i obrt kao fokusa istraživanja omogućava dubinski uvid u institucije koje su bile ključne za očuvanje kulturnog naslijeđa i jedine zagrebačke muzeje u međuratnom razdoblju u kojima su bile zaposlene žene. Muzeji se promatraju ne samo kao prostori kulture, već i kao važne arhive društvene povijesti, gdje se kroz analizu muzejske dokumentacije i arhivske građe može rekonstruirati uloga i doprinos žena koje su često bile nevidljive u službenim zapisima iako su aktivno sudjelovale u njihovom radu, od kustosica i restauratorica do edukatorica i administrativnog osoblja (usp. Brown i Mairesse 2018: 531-534).

Projekt *Historija zaborava* ne samo da razotkriva zanemarenu povijest, već i doprinosi širem promišljanju o ulozi muzeja kao čuvara kolektivnog sjećanja, s ciljem da otvori prostor za promišljanje o položaju žena u kulturnim institucijama danas i ukaže na važnost kontinuirane autorefleksije o muzejskoj struci i njezinoj sposobnosti da prepozna i cijeni sve dijelove društvene povijesti (usp. Black 2011: 415-427).

Kroz sve ove aspekte, projekt nastoji ukazati na nezamjenjive doprinose žena razvoju zagrebačkih muzeja i obogatiti naše razumijevanje kulturne povijesti.

ISTRAŽIVANJE *HISTORIJE ZABORAVA*

Izložba *Historija zaborava* temelji se na interdisciplinarnom pristupu koji objedinjuje rodne studije, kulturnu povijest, muzeologiju i povijest rada. Ključni pojmovi koji oblikuju analitički okvir uključuju pojmove nevidljivog rada, institucionalnog zaborava te rodne (ne)ravnopravnosti u

3 Godine 2001. cijeli broj časopisa *Informatica museologica* bio je posvećen temi žena i muzeja (Dražin-Trbuljak, ur. 2001), međutim vrlo malo je posvećeno prvim kustosicama (Peić Čaldarović 2001: 12-17). U zborniku radova *Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj* (Radić, ur. 1999) nema spomena žena do nakon Drugoga svjetskog rata, a sam naslov sugerira na dominantnu historiografiju.

Slika 1. Projekcija filma *Histo(e)rija zaborava*, Ane Hušman i Ivana Klifa Marušića, prikazanog na pročelju Arheološkog muzeja u Zagrebu u okviru Festivala svjetla (foto: Ana Solter, 18. 3. 2025.)

kulturi. Polazi se od razumijevanja složenoga društveno-političkog, ekonomskog i kulturnog konteksta međuratne Kraljevine Jugoslavije, a posebno Hrvatske, kako bi se osvijetlili uvjeti u kojima su žene djelovale i borile se za svoje mjesto u profesionalnom svijetu, osobito u kulturnim institucijama poput muzeja.

U projektu *Historija zaborava* teorijski okvir omogućuje sveobuhvatnu analizu koja nadilazi puko nabranje činjenica, pružajući dublji uvid u složene interakcije između pojedinačnih sudbina žena i širih društvenih, ekonomskih i političkih sila (usp. Bergsdóttir 2016: 126-139). Ključne komponente istraživanja obuhvaćaju položaj žena u međuratnom razdoblju, gdje se analiziraju društvene transformacije, pravni okviri i kulturne predrasude koje su utjecale na žene. Razmatraju se i zakonska ograničenja, poput onih vezanih za udaju, koja su direktno utjecala na zapošljavanje žena u javnom sektoru i njihovu karijeru. Nadalje, istražuju se rodne uloge i stereotipi, proučavajući kako su kulturne predrasude oblikovale profesionalnu sudbinu žena u muzejima, što je često rezultiralo marginaliziranim ulogama, ali je istovremeno ukazalo i na njihove nezamjenjive doprinose, uključujući analizu razlika u plaćama i borbu za jednake uvjete rada. Istražuje se i povijest rada i profesionalizacija, obuhvaćajući proces profesionalizacije žena u povijesno dominantno muškim zanimanjima te izazove s kojima su se suočavale pri ulasku na tržište rada, uzimajući u obzir ekonomsku krizu i njezin utjecaj na zapošljavanje žena te pritisak javnosti da se radna mjesta prepuste muškarcima. Konačno, istražuje se i utjecaj obrazovnih mogućnosti na profesionalne puteve žena, s obzirom na značajan porast broja obrazovanih žena u tom razdoblju.

Istraživačke metode i dostupnost izvora variraju; literatura, arhivi, muzeji, privatne ostavštine i intervjui mogu poslužiti kao izvori, no istraživači se često suočavaju s problemima poput nedovoljne istraženosti, fragmentiranosti građe i nedovoljne dokumentiranosti ženskih djelatnica. Uz literaturu koja se bavi poviješću muzeja značajan izvor bila je i literatura o ženama umjetnicama, katalogi izložaba te novinski članci tog vremena. Međutim, vrlo je teško rekonstruirati život neke osobe samo pomoću navedenih izvora, pogotovo u nedostatku pisanih tragova koji bi svjedočili o njihovim osobnim iskustvima, stavovima, razmišljanjima, željama ili odlukama. Subjektivne perspektive tek su rijetko sačuvane, najčešće u molbama ili odgovorima na dopise nadređenih. Tim su vrjedniji bili rijetki zapisi protagonistica, ponajprije memoari Antonije Tkalčić i neobjavljeni autobiografski roman Dore Pfanove. U nedostatku zapisa koji donose osobna iskustva do podataka se nastojalo doći kroz polustrukturirane intervjue s rodbinom protagonistica ili tekstove koje su neki od članova obitelji pisali o njima.

Razumijevanje teorijskog okvira projekta *Historija zaborava* dodatno se proširuje uvidom u muzejsku dokumentaciju kao izvor u istraživanju ženskog rada. Rekonstrukcija doprinosa prvih djelatnica u svakodnevnom radu muzeja često zahtijeva analizu dokumentacije koja ih ne imenuje direktno. Stoga, analiza inventarnih knjiga, reversa, zapisnika, upisnika i druge dokumentacije, uključujući analizu rukopisa, postaje ključna za rekonstrukciju formalne i stvarne pozicije žena u muzejima, a rezultati takve analize predstavljeni su i na izložbi. Korištena je i biografska metoda za rekonstrukciju profesionalnih puteva žena zaposlenih u zagrebačkim muzejima, kao i komparativna analiza obrazovnih i radnih uvjeta u kontekstu međuratne Kraljevine Jugoslavije. To uključuje sagledavanje pravnih zavrzlama koje su dovele do različitih prava žena ovisno o mjestu rođenja i vjeroispovijesti, te utjecaja principa očeve/muževljeve vlasti na radno i socijalno zakonodavstvo.

Istraživanje se temelji na selekciji reprezentativnih slučajeva žena koje su radile kao kustosice, restauratorice, edukatorice i administrativno osoblje u četirima zagrebačkim muzejima: Arheološkom muzeju u Zagrebu, Etnografskom muzeju, Hrvatskome školskom muzeju te Muzeju za umjetnost i obrt. Također je provedena analiza dostupnih statističkih podataka o obrazovanju žena i njihovoj zastupljenosti na tržištu rada u kulturnom sektoru tijekom 1920-ih i 1930-ih godina, s posebnim naglaskom na trend porasta broja zaposlenih žena, s kratkim periodima stagnacije nakon Prvog svjetskog rata i tijekom Velike ekonomske krize, te pritisak javnosti da se radna mjesta prepuste muškarcima. Ova metodologija omogućuje dubinski uvid u često marginalizirane uloge, ali i nezamjenjive doprinose žena razvoju zagrebačkih muzeja.

HISTORIJA/HISTERIJA

Igra riječi „historija/histerija“ snažno je implicirana i prožima izložbu *Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja*, služeći kao oštra kritika i komentar na povijesni tretman žena. Izložba se, posebice kroz koncept „bijeće sobe“, izravno bavi mizoginijom visoko pozicioniranih hrvatskih intelektualaca prošloga stoljeća (pod utjecajem radova tipa onih Otta Weininger). Citati prikazani u ovom dijelu izložbe, nastali pod utjecajem teza o inferiornosti žena, često su žene opisivali kao „psihički nestabilne“ ili „živčano ozbiljno oboljele“, što je povijesno bio način diskreditacije i marginalizacije žena koje se nisu uklapale u patrijarhalne norme ili su imale progresivna mišljenja. Ovo tretiranje žena u hrvatskim muzejskim institucijama nije bilo tihi, povijesno skriveni čin nadređenih muškaraca, već dokaz prešutne tendencije tadašnje kulturno-društvene elite da se ženu progresivnog mišljenja na neki način javno ponizi. U konkretnim

Slika 2. Postav „bijeje sobe“, posvećene temi mizoginije i historije (foto: Ema Kosnica, 8. 3. 2025.)

slučajevima muzealki, poput Dore Pfanove⁴, vidimo kako su optužbe za njezinu „nesposobnost“ bile utemeljene na osobnim procjenama njezina nadređenog Viktora Hoffillera⁵, koji nije imao nikakvu medicinsku stručnost. On ju je ne samo profesionalno diskreditirao, već ju je prikazivao kao osobu s mentalnim poteškoćama, koristeći terminologiju koja je tada bila uobičajena u medicinskim zapisima, ali je u njegovom slučaju jasno instrumentalizirana za degradaciju njezina statusa. Kroz medicinske i društvene diskurse, „histerija“ je bila dijagnoza kojom su se gušile ženske ambicije i neslaganja, a često je služila kao izgovor za njihovo isključivanje iz javnog i profesionalnog života (usp. Smith-Rosenberg 1972: 652-678).

Izložba koristi te povijesne citate kao „ironijski odušak“, preokrećući optužbu za „histeriju“ na same aktere koji su je primjenjivali. Na taj se način ukazuje na „histeriju“ u smislu iracionalnog otpora naprednim idejama i straha od emancipacije žena unutar povijesnih (muških) intelektualnih krugova. Igra riječi „historija/histerija“ tako naglašava kako je „histerija“ bila konstrukt unutar same „historije“ (povijesti) koji je služio za kontrolu žena, dok istodobno kritizira „histerični“ otpor patrijarhalnog društva prema ženskoj emancipaciji. Izložba *Historija zaborava* upravo nastoji razotkriti tu „histeričnu“ stranu povijesti koja je dovela do zaborava doprinosa mnogih žena.

4 Dora Pfanova (1897.–1989.) radila je u Arheološkom muzeju u Zagrebu od 1931. do 1933. godine (usp. Solter i Seferović 2025: 125-127).

5 Viktor Hoffiller bio je ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu od 1924. do 1951. s kratkim prekidom od 1943. do 1945. godine.

Slika 3. Pogled iz „bijeke sobe“ prema početku izložbe prikazuje simbolički prijelaz između ružičaste i bijele boje – vodstvo povodom zatvaranja izložbe (foto: Ema Kosnica, 9. 7. 2025.)

SLUČAJ ZABORAVA

U projektu *Historija zaborava* „slučaj zaborava“ prvenstveno se odnosi na sustavno prešućivanje i marginaliziranje doprinosa žena u muzejskoj struci od strane tadašnjih patrijarhalnih intelektualnih krugova i institucionalne moći u međuratnom razdoblju (usp. Hill 2016: 17-46). Kustosice i druge stručnjakinje nisu bile pasivno zaboravljene, već aktivnim metodama degradacije i omalovažavanja. Zaborav nije bio slučajan, već je bio posljedica svjesnih mehanizama i prešutnih tendencija tadašnje kulturno-društvene elite. Današnja istraživanja to i potvrđuju, ističući namjernu isključenost ženske dokumentacije iz arhivskih fondova. Neprisutnost ženskih glasova u arhivima postaje političkim činom poništavanja njihovih doprinosa.

Nakon Drugoga svjetskog rata „slučaj zaborava“ poprimio je novu, složeniju dimenziju s ideološkim smjenama. Primjer Marijane Gušić⁶, koja je 1946. godine preuzela vodstvo Etnografskog muzeja, pokazuje da marginalizacija nije dolazila isključivo od muških kolega. Marijana Gušić, usklađujući politiku Muzeja s novom ideologijom, aktivno je devalorizirala profesionalni doprinos svojih prethodnica, pokazujući profesionalnu nadmenost u odnosu na njih. Terezu Paulić⁷ je, unatoč stručnosti i iznimnim tehničkim vještinama, diskreditirala kao ideološki nepodobnu

6 Marijana Gušić bila je ravnateljica Etnografskog muzeja od 1946. do 1964. godine.

7 Tereza Paulić (1887.–1971.) radila je u Etnografskom muzeju od 1923. do 1948. godine (usp. Brenko i Vlatković 2025: 87).

za rukovodeće pozicije, svodeći je na „živi inventar“. Slično, Zdenku Sertić⁸, tadašnju kustosicu, Gušić je vidjela prvenstveno kao „slikaricu“ i izložbenog radnika, predlažući njezino premještanje iz glavne muzejske znanstvene djelatnosti u Institut za narodnu umjetnost. Dolazak žena na pozicije moći, poput Marijane Gušić, nije automatski značio kraj marginalizacije prethodnica, već je često donosio novu dinamiku devalorizacije, prilagođenu novim ideološkim i profesionalnim okolnostima.

Dakle, „slučaj zaborava“ manifestira se kroz višestruke mehanizme: od ideološki motiviranog omalovažavanja i aktivnoga profesionalnog diskreditiranja od strane muške dominantne elite u međuratnom periodu, do reinterpretacije i devalorizacije doprinosa prethodnica od strane nove generacije, ponajviše žena, koje su djelovale unutar promijenjenih političkih i profesionalnih okvira poslijeratnog razdoblja.

HISTERIJA RUŽIČASTE⁹

Izložba *Historija zaborava* koristi ružičastu boju kao ključni vizualni i simbolički element, čime izaziva tradicionalne rodne stereotipe i istovremeno afirmira prisutnost žena u muzejskim institucijama koje su ih sustavno marginalizirale. Ružičasta boja kroz svjetlosne i grafičke elemente postupno blijedi simbolizirajući zaborav i histeriju, sve do potpuno bijele boje, koja dominira u središnjoj prostoriji posvećenoj upravo histeriji (usp. Lazarin 2025). Tradicionalno stereotipizirana kao simbol ženskosti, ova boja je dugo bila društveno uvjetovana da označava nježnost, pasivnost i pripadnost ženskom spolu (usp. Paoletti 2012: 85-99). Međutim, unutar suvremenih feminističkih pokreta ružičasta je doživjela značajnu transformaciju te je postala moćan alat subverzije i otpora rodnim normama.¹⁰ Ovaj prijelaz od pasivne do aktivne simbolike ružičaste ilustrira kako feministički diskurs preuzima i redefinira tradicionalne oznake kako bi proširio prostor za izražavanje ženske moći i iskustava. Također, u feminističkoj umjetnosti i muzeologiji ružičasta se koristi kao vizualni jezik kojim se ističe rodna tematika, omogućujući dekonstrukciju patrijarhalnih narativa i afirmaciju ženskih doprinosa (usp. Clover, Taber i Sanford 2018: 11-28). Ipak, važno je istaknuti da postoji i kritički pogled na preveliku oslonjenost na ružičastu, jer ona može potencijalno reproducirati rodne stereotipe (usp. Topić 2025). Unatoč tomu, ružičasta ostaje snažan simbol u feminističkoj praksi, reflektirajući složenost i dinamičnost rodne borbe.

IZVORIŠTA ŽENSKOGA STRUČNOG RADA U MUZEJIMA – ARHIVSKA GRAĐA I MUZEJSKA DOKUMENTACIJA

Kako bi se rekonstruirale profesionalne biografije i rasvijetlile uloge, doprinos i pozicija prvih zaposlenica zagrebačkih muzeja, kao jedan od glavnih izvora u istraživanju korištena je arhivska građa pohranjena u muzejima, srodnim institucijama i privatnom vlasništvu, kao i muzejska dokumentacija.¹¹ Dosadašnja istraživanja povijesti muzejskih institucija, temeljena na spome-

8 Zdenka Sertić (1899. – 1986.) radila je u Etnografskom muzeju od 1921. do 1959. godine (usp. Brenko i Vlatković 2025: 85).

9 Naziv ovoga odlomka preuzet je naslov predavanja Lane Pukanić, održanog u sklopu izložbe 8. svibnja 2025.

10 Primjerice, u okviru pokreta *Women's March* 2017. ružičasti „ *pussy hat*“ simbolizirao je solidarnost i vidljivost žena u borbi protiv rodne nejednakosti i mizoginije.

11 U istraživanju je korištena arhivska građa pohranjena u Arheološkom muzeju u Zagrebu, Etnografskom muzeju, Hrvatskom školskom muzeju, Muzeju za umjetnost i obrt, Hrvatskom državnom arhivu, Arhi-

nutim izvorima, fokus su uglavnom imala na kustoskim postignućima i upravljanju, odnosno funkcijama koje su najčešće pripadale muškarcima. Baeza Ruiz ističe kako muzejski arhivi nisu neutralni, već su proizvodi institucionalnih odluka, a te odluke mogu biti duboko spolno uvjetovane. Raspoloživi arhivski materijali često oblikuju rodnu perspektivu i ravnotežu historiografije, pa je potrebno kritički preispitati njihovu konstrukciju (usp. Baeza Ruiz 2018: 174-187).

Premda ovi izvori sadrže brojne tragove prisutnosti i rada žena u muzejima, interpretacija iz perspektive rodne povijesti ostala je nedovoljno zastupljena. Istraživanjem provedenim u sklopu izložbenog projekta *Historija zaborava* nastojalo se dopuniti taj aspekt i u okviru institucionalne povijesti učiniti vidljivim pozicije, uloge i doprinos prvih djelatnica zagrebačkih muzeja.

Tijekom prvih desetljeća djelovanja muzejskih institucija žene su, unatoč kvalitetnom obrazovanju i stručnosti, formalno bile ograničene na pomoćne funkcije te zadužene za poslove koji su smatrani tradicionalno „ženskim“, poput administracije, brige o tekstilnim zbirka, izrade likovne dokumentacije itd. (usp. Peić Čaldarović 2001: 13-14). Njihov rad vrlo često nije bio zabilježen u službenim narativima, čime je umanjena njihova stvarna uloga, ponajprije u kontekstu stručnih poslova koje su obavljale. Zbog toga je za interpretaciju ženskog rada pažnju bilo potrebno usmjeriti prema onome što nije izravno navedeno, ali je ipak ostalo zabilježeno i može se iščitati iz muzejske dokumentacije i arhivske građe (usp. Rajh 2023: 186-187).

U istraživanju su od arhivske građe najviše korišteni personalni dosjei zaposlenica koji sadrže dokumente poput službeničkih listova, izvještaja za ocjenjivanje, osobnika, pisama, svjedodžbi, molbi za zaposlenje ili napredovanje, liječničkih mišljenja i slično. Osim toga, korišteni su i zapisi, dopisi ravnatelja i drugi administrativni dokumenti. Analiza ove građe, uz uvid u osobne podatke, obrazovanje, profesionalne interese, vrste poslova i zaduženja te radne uvjete, omogućuje i sagledavanje odnosa unutar institucije prema zaposlenicima, njihovom radu i statusu. Također, pruža i širi institucionalni kontekst kroz dokumente koji bilježe sistematizaciju radnih mjesta, opisuju potrebne kvalifikacije, prijedloge budžeta i druge aspekte unutarnjeg ustrojstva muzeja.

Važan izvor za identifikaciju i analizu profesionalnog doprinosa prvih muzejskih djelatnica bila je i muzejska dokumentacija, ponajprije inventarne knjige, različite evidencije muzejskih predmeta, vinjete, kartotečni katalozi, dokumentacijski crteži i fotografije. Metodološki izazov predstavljala je činjenica da su djelatnice u ranim fazama dokumentiranja muzejske građe često ostajale potpuno anonimne ili su evidentirane samo inicijalima, što je posebno vidljivo na primjeru dokumentacijskih crteža. Ovi crteži su osobito važni u arheologiji, no u Arheološkom muzeju u Zagrebu prve djelatnice Antonija Tkalčić¹² i Roksana Zurunić Cuvaj¹³, zaposlene kao muzejske crtačice, ostaju nepotpisane ili potpisane inicijalom (usp. Solter i Seferović 2025: 116, 131). Ipak, detaljna analiza muzejske dokumentacije, prvenstveno rukopisa i elemenata unosa, uz vremensku korelaciju zaposlenja prvih djelatnica, potkrijepljena fragmentarnim podatcima o njihovim zaduženjima, omogućila je atribuciju pojedinih segmenata dokumentacije konkretnim osobama.

Analizom muzejske dokumentacije i arhivske građe utvrđeno je da su prve muzealke, iako u arhivskim izvorima zabilježene kao pomoćne sile, obavljale brojne stručne poslove koji se danas

vu za likovnu umjetnost te u privatnom vlasništvu.

12 Antonija Tkalčić (1891. – 1981.) radila je u Arheološkom muzeju u Zagrebu od 1924. do 1928. godine (usp. Solter i Seferović 2025: 120-121).

13 Roksana Zurunić Cuvaj (1902. – 1993.) radila je u Arheološkom muzeju u Zagrebu od 1931. do 1935. godine (usp. Solter i Seferović 2025: 131).

Slika 4. Pogled na dvije sobe izložbenog postava koji prikazuje profesionalne putanje prvih žena zaposlenih u zagrebačkim muzejima, snimljen na Međunarodni dan žena povodom kojega je organiziran besplatan posjet izložbi (foto: Ema Kosnica, 8. 3. 2025.)

smatraju kustoskim te su bile ključne u stvaranju i razvoju muzejskih praksi, ali je njihov doprinos ostao uglavnom neprepoznat i marginaliziran. S druge strane, neke među prvim zaposlenicama u muzejima bile su previsoko kvalificirane za poslove koje su dobivale, čime su sustavno degradirane. Istraživanje njihovih uloga i pozicija pokazalo je da ni arhivska građa ni muzejska dokumentacija nisu neutralni izvori, već odražavaju institucionalne hijerarhije, vrijednosne sustave i rodnu podjelu rada. Njihovo kritičko i kontekstualno čitanje omogućuje sagledavanje ne samo onoga što je zabilježeno, već i onoga što je sustavno izostavljano. Upravo takav pristup otvara prostor za ispisivanje alternativne povijesti muzeja, one koja dekonstruira do sada stečene predodžbe o počecima muzejske djelatnosti u Hrvatskoj, u kojoj se nevidljivi ženski rad konačno prepoznaje kao ključan i neizostavan dio institucionalne memorije. U tom je smislu i izložba *Historija zaborava* pokušaj ne samo povijesnog ispravka, nego i poziv na novo vrednovanje arhivske građe kao svjedočanstva o rodnoj dinamici, hijerarhijama moći i borbi za profesionalnu vidljivost žena unutar kulturnih institucija.

ANALIZA SLUČAJA: PRVE ŽENE ZAGREBAČKIH MUZEJA

U razdoblju između dva svjetska rata zagrebački muzeji zapošljavaju žene u stručnim ulogama, a među pionirkama susrećemo žene s diplomama Filozofskog fakulteta, Akademije likovnih umjetnosti ili učiteljskih škola, koje su djelovale kao kustosice, muzejske crtačice ili kao stručnjakinje za tekstil, keramiku i edukaciju. Kao što pokazuju primjeri Roksane Zurunić Cuvaj ili Zdenke Sertić, riječ je o obrazovanim ženama koje su često djelovale u više domena – znanstvenoj, pedagoškoj i kreativnoj. Unatoč stručnim kvalifikacijama, njihova su radna mjesta često bila nesigurna, slabije plaćena, a institucionalno priznanje ograničeno. Pojedine zaposlenice, iako su bile ključno uključene u razvoj muzejskih zbirki i koncepata, u povijesnim arhivima ostale su zabilježene tek kao administrativno osoblje ili kao „asistentice“. Njihov doprinos izložbama, restauratorskim zahvatima ili edukaciji posjetitelja ostao je marginaliziran.

U svim muzejima vidljivo je da su žene djelovale unatoč strukturalnim preprekama: nižim plaćama, nesigurnim ugovorima, ograničenoj mogućnosti napredovanja, ali i očekivanjima da njihova karijera završi brakom. Ipak, upravo su njihovi radni tragovi omogućili suvremenim muzejima da izgrade temelje stručnog rada kakav danas poznajemo.

U kontekstu projekta *Historija zaborava* analiza slučaja usmjerena je na ilustraciju specifičnih profesionalnih putanja žena u zagrebačkim muzejima tijekom međuratnog razdoblja, naglašavajući njihove doprinose i izazove s kojima su se suočavale. Kroz pojedinačne primjere postaje jasnije kako je primijenjena metodologija omogućila rekonstrukciju „nevidljivih“ povijesti.

Zlata Šufflay (1873. – 1956.) provela je gotovo dva desetljeća u Muzeju za umjetnost i obrt, radeći na dokumentaciji, katalogizaciji i klasifikaciji građe. Posebnu pažnju posvetila je obradi tekstilne zbirke, osobito čipke – predmeta čije su simboličke i rodne konotacije često dovodile do marginalizacije rada žena u muzejima. Čipka, tradicionalno percipirana kao „ženski predmet“, bila je istovremeno prostor stručne ekspertize i institucionalne podcijenjenosti. Zlata Šufflay, iako je godinama sustavno i stručno obrađivala ovu građu, nikada nije formalno napredovala niti je njezin muzejski rad javno prepoznat, i u potpunosti nestaje iz muzejske povijesti. Njezin slučaj ilustrira obrasce nevidljivosti ženskog rada: žene su bile ključne za svakodnevno funkcioniranje muzeja, no ostajale su izvan historiografije i institucionalne memorije.¹⁴

14 Više o Zlati Šufflay vidi: Klobučar 2025: 50-77.

Analiza slučaja pjesnikinje Dore Pfanove (1897. – 1989.) pruža dubok uvid u izazove s kojima su se žene suočavale u profesionalnom svijetu međuratnog razdoblja, posebno kada su njihovi interesi i obrazovanje odstupali od konvencionalnih normi. Dora Pfanova, unatoč visokom obrazovanju, suočavala se s predrasudama zbog svoga književnog rada i nekonvencionalnih interesa, uključujući meditaciju i mistiku. U Arheološkom muzeju bila je zaposlena mimo preporuke ravnatelja, s plaćom koja nije odgovarala njezinoj spremi. Ravnatelj Viktor Hoffiller i kustos Josip Klemenc¹⁵ šikanirali su je, smatrali njezin rad nekvalitetnim i izražavali neprimjerene komentare o njezinu mentalnom zdravlju. Takav tretman, koji bi se danas prepoznao kao oblik mobinga, manifestirao se dodjeljivanjem isključivo administrativnih poslova i inzistiranjem na detaljnim izvještajima. Konačno, 1933. godine otpuštena je iz službe prema paragrafu koji je omogućavao slobodno otpuštanje službenika na temelju osobne presudbe ravnatelja.¹⁶

U kontekstu projekta *Historija zaborava*, analiza slučaja Jelice Belović-Bernadzikowske (1870. – 1946.), istaknute etnologinje i književnice, pruža uvid u izazove i doprinose žena u muzejskoj struci s prijelaza 19. na 20. stoljeće te u međuratnom razdoblju. Njezina profesionalna putanja ilustrira kako su žene, unatoč preprekama, ostavljale značajan trag u razvoju kulturnih institucija. Jelica Belović-Bernadzikowska bila je poznata po svojoj ulozi u uređivanju etnografskih zbirki Trgovačko-obrtnog muzeja (preteče Etnografskog muzeja) i Zemaljskog umjetničko-obrtnog muzeja (današnjeg Muzeja za umjetnost i obrt) te je izradila *Katalog hrvatske narodopisne zbirke* (sv. I, 1906.; sv. II, 1910.) i *Katalog tekstilne zbirke Zemaljskog umjetničko-obrtnog muzeja u Zagrebu* (1907.). Međutim, unatoč njezinim značajnim kvalifikacijama i afirmiranosti na području etnologije, etnografije i folkloristike, zagrebački muzeji nisu joj omogućili zaposlenje kada se tražilo novo osoblje. U pismu upućenom Vladimiru Tkalčiću¹⁷ 1920. godine Jelica Belović-Bernadzikowska izrazila je ogorčenost što za nju nije bilo mjesta i što Muzej ne cijeni njezin etnološki i etnografski rad. Njezina afirmiranost i visoke kvalifikacije možda su je čak i diskvalificirale za posao, budući da je Muzej tada tražio manipulanticu, a njezino iskustvo i kvalifikacije učiteljice odgovarale su višem položaju (usp. Brenko i Vlatković 2025: 80). Ovaj je slučaj jasan primjer prepreka s kojima su se suočavale visokoobrazovane žene u muzejskom sektoru, gdje su ponekad bile smatrane „prekvalificiranima“ za dostupne pozicije.¹⁸

Ovi primjeri iz kataloga ilustriraju izazove i doprinose žena u muzejskoj struci te potvrđuju potrebu za detaljnom analizom muzejske dokumentacije i biografskih podataka kako bi se „nevidljive“ povijesti žena rekonstruirale.

(RE)VALORIZACIJA RADA KROZ ANALIZU MUZEJSKE DOKUMENTACIJE I ARHIVSKE GRAĐE – PRIMJER ISTRAŽIVANJA TEREZE PAULIĆ

Analiza muzejske dokumentacije i arhivske građe provedena u sklopu izložbenog projekta *Historija zaborava* omogućila je sveobuhvatnu interpretaciju djelovanja Tereze Paulić (1887. – 1971.). Tereza Paulić je u Etnografskom muzeju kontinuirano radila od 13. rujna 1923. do umirovljenja 4. prosinca 1948. godine. Zaposlena je u svojstvu učiteljice ženskih stručnih škola,

15 Josip Klemenc bio je kustos Arheološkog muzeja u Zagrebu, gdje je radio od 1922. do 1942. godine.

16 Više o Dori Pfanovoj vidi: Solter i Seferović 2025: 122-127.

17 Vladimir Tkalčić bio je prvi kustos Muzeja (od 1919.), a zatim i ravnatelj od 1925. do 1934. godine.

18 Više o Jelici Belović-Bernadzikowskoj vidi: Batinić 2025: 28-49, Kovač 2025: 146-169.

a tijekom godina napredovala je u zvanjima od muzejske činovnice, tekstilne stručnjakinje te restauratorice za tekstil do kustosice muzejsko-konzervatorske struke. Iako je u literaturi i kolektivnoj memoriji Muzeja ostala upamćena prvenstveno kao tekstilna stručnjakinja, zadužena za zaštitu, konzervaciju i restauraciju predmeta, rezultati istraživanja pokazali su da je njezin doprinos bio znatno širi.¹⁹ Sustavnom analizom arhivske građe te muzejske dokumentacije, ponajprije inventarnih knjiga, inventarnih kartica, terenskih bilježnica i fotografija nastojalo se (re)valorizirati ulogu Tereze Paulić, koja je bila ključna u gotovo svim segmentima muzejske djelatnosti.

Uvid u njezin personalni dosje donosi podatke o obrazovanju. Nakon završetka Zemaljske više djevojačke škole u Zagrebu (1898. – 1902.) i praktičnih tečajeva na Kraljevskoj zemaljskoj ženskoj stručnoj školi u Zagrebu (1902. – 1915.) polazila je slikarski odjel Kraljevske akademije za umjetnost i umjetni obrt (1916. – 1920.), a potom se nastavila usavršavati u inozemstvu. Podatci o njezinom obrazovanju i širini djelovanja na području umjetnosti dostupni kroz arhivsku građu otvorili su i drugu perspektivu njezina djelovanja, kao umjetnice, a koja do tada nije bila prisutna u memoriji Etnografskog muzeja.²⁰ Umjetničko djelovanje Tereze Paulić dodatno je istraženo analizom arhivskih izvora, kataloga izložaba na kojima je sudjelovala, novinskih objava i stručne literature. Širinu njezinih kompetencija i djelovanja ilustrira dopis iz 1927. godine Vladimira Tkalcića, tadašnjeg ravnatelja Muzeja, u kojem navodi:

„Poznavanje praktično i teoretsko svih tekstilnih tehnika, združeno sa profinjenim umjetničkim shvatanjem, naročito su je osposobile za onu granu muzejske zbirke, koja je kvalitativno i kvantitativno najjače zastupljena u ovome muzeju. No ne samo rad u muzeju već i njezino djelovanje izvan njega, naročito kod raznih umjetničko-obrtničkih izložaba, te izvršenje raznih privatnih porudžbina u tekstilnoj struci svjedoče o njezinim sposobnostima, koje si je stekla ne toliko formalnim školovanjem, koliko samostalnim usavršavanjem svog talenta i znanja.“²¹

U Muzeju je obavljala sve stručne poslove: vođenje muzejske dokumentacije, inventarizaciju i stručnu obradu predmeta, upotpunjavanje muzejskog fundusa i sistematizaciju muzejske građe, konzerviranje i restauriranje predmeta, pripremu i koncipiranje izložbi, terenska istraživanja i suradnju s lokalnim zajednicama. Uvidom u inventarne knjige utvrđeno je da je potpisana kao voditeljica inventara, što su potvrdili i podatci iz arhivske građe pohranjene u Muzeju. S obzirom na to da je imala vrlo specifičan rukopis, dostupan u njezinim terenskim bilježnicama, bilo je moguće provesti analizu rukopisa kroz muzejsku dokumentaciju te je utvrđeno da je uz inventarnu knjigu vodila i evidenciju nabavljene i darovane građe, kao i evidenciju darovatelja. Utvrđeni su intervali brojeva i zapisi u inventarnoj knjizi i inventarnim karticama na kojima je detaljno i stručno opisala muzejske predmete. Inventarne kartice je u skladu s tada suvremenim pristupom dodatno obogatila crtežima i skicama predmeta ili njihovih karakterističnih motiva.²²

Posebno značajan segment njezina rada predstavlja precizno i iscrpno vođenje terenskih bilježnica. Iz strukture i sadržaja njezinih bilježaka uočava se stručnost i metodološka preciznost. U zapisima

19 Više o aspektima njezina rada na zaštiti građe vidi u tekstu M. Grčević u ovim *Etnološkim istraživanjima*.

20 Radovi Tereze Paulić iz područja primijenjene umjetnosti čuvaju se u fundusu Muzeja za umjetnost i obrt, čime je još jednom potvrđena povezanost institucija i ljudi tog vremena.

21 Arhiva EMZ-a, personalni dosje Tereze Paulić, 214/1927.

22 Iako crteži na inventarnim karticama nisu potpisani te je teško utvrditi koje bi se moglo pripisati Terezi Paulić, a koje Zdenki Sertić, umjetnički rad i podatci o njezinim zaduženjima potvrđuju da je Tereza Paulić izrađivala crteže na inventarnim karticama.

redovno navodi imena kazivača, mjesto i vrijeme istraživanja, a uz detaljne opise istraživanih tema sustavno bilježi lokalne nazive, što upućuje i na njezin angažman u izradi *Rječnika ženskog ručnog rada* koji se u formi kartotečnog kataloga čuva u Muzeju (usp. Vlatković 2025: 23-36).

Podatke u terenskim bilježnicama često je ilustrirala vlastitim crtežima, a u dokumentaciji Muzeja pohranjene su i njezine terenske fotografije. Prema podacima iz terenskih bilježnica i podacima iz drugih arhivskih izvora može se zaključiti da je istraživala u gotovo svim dijelovima Hrvatske te u dijelu Bosne i Hercegovine. Posebno mjesto u njezinim terenskim istraživanjima, ali i u drugim aspektima stručnog muzejskog rada zauzima Vrbnik na otoku Krku, gdje je bila osobno i profesionalno povezana s lokalnom zajednicom koja je se još uvijek sjeća.

Kroz terenska istraživanja i suradnju s lokalnom zajednicom nabavljala je i predmete za muzejski fundus, iako se i ovaj segment njezina rada, kao i u slučaju njezinih suvremenica, u Muzeju tek sporadično spominje. Muzejska dokumentacija, posebice u prvim godinama djelovanja Muzeja, vrlo rijetko navodi podatak o ulozi kod sabiranja. Međutim, rad na ovom projektu i istraživanje muzejske dokumentacije i arhivske građe na primjeru Tereze Paulić, ali i Jele Novak²³ i Zdenke Sertić, potvrdilo je kako je njihovu ulogu u sabiranju muzejskih predmeta i upotpunjavanju muzejskog fundusa moguće barem dijelom utvrditi analizom i komparacijom podataka iz inventarne knjige s arhivskom građom i dokumentacijom vezanom uz terenska istraživanja.

U slučaju Tereze Paulić provedeno istraživanje ukazuje na nesrazmjer između njezinog formalnog statusa i sjećanja o njoj kao tekstilnoj stručnjakinji, u odnosu na stvarni opseg i značaj njezina doprinosa. Na to je vjerojatno utjecao i odnos pojedinih ravnatelja čije je mišljenje imalo značajnu ulogu u oblikovanju institucionalne memorije. I dok je ravnatelj Vladimir Tkalčić u molbama za njezino napredovanje isticao njezinu stručnost, izgradnju sjećanja o njoj očigledno su obilježila mišljenja kasnijeg ravnatelja Ive Franića²⁴ i ravnateljice Marijane Gušić, koji su umanjivali njezinu stručnost i kompetencije.

Predstavljeni primjer istraživanja uloge i doprinosa Tereze Paulić ističe važnost muzejske dokumentacije i arhivske građe kao izvora za (re)interpretaciju doprinosa stručnjaka u muzejima. Ovaj metodološki pristup, koji može poslužiti kao model za buduća istraživanja profesionalnih biografija, upućuje na potrebu za sustavnim i detaljnim analizama koje omogućuju nova čitanja muzejske povijesti.

ZAKLJUČAK

Projekt *Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja* predstavlja značajan doprinos suvremenim muzeološkim i historiografskim istraživanjima kroz kritičko preispitivanje institucionalne povijesti zagrebačkih muzeja iz rodne perspektive. Istraživanje je pokazalo da su žene u međuratnom razdoblju (1918. – 1941.) imale daleko kompleksniju i važniju ulogu u razvoju muzejskih institucija nego što je to dosad bilo prepoznato u službenoj historiografiji. Analiza arhivske građe i biografskih podataka žena zaposlenih u Arheološkom muzeju, Etnografskom muzeju, Muzeju za umjetnost i obrt te Hrvatskome školskom muzeju otkriva tri ključna aspekta njihova djelovanja.

23 Jela Novak (1873. – 1945.) radila je u Etnografskom muzeju od 1919. do 1932. godine (usp. Brenko i Vlatković 2025: 83).

24 Ivo Franić bio je ravnatelj Etnografskog muzeja od 1935. do 1939. godine.

Žene poput Tereze Paulić, Zdenke Sertić i Jele Novak nisu bile puki administrativni kadar, već stručnjakinje koje su aktivno oblikovale muzejsku praksu. Njihov rad na prikupljanju, zaštiti i interpretaciji kulturne baštine bio je temeljan za funkcioniranje institucija. Unatoč stručnim kvalifikacijama i značajnim doprinosima, žene su se suočavale s institucionaliziranom diskriminacijom – nižim plaćama, nesigurnim ugovorima, ograničenim mogućnostima napredovanja i očekivanjem da će karijeru završiti brakom. Slučaj Dore Pfanove ilustrira kako su predrasude mogle eskalirati u otvoreno maltretiranje. Nedostatak tradicionalnih muzejskih eksponata potaknuo je razvoj novih pristupa muzejskom prikazivanju gdje dokument postaje istovremeno eksponat i interpretativni medij, čime se otvara prostor za reprezentaciju „nevidljivog rada“.

Ovaj projekt nadilazi puko dokumentiranje zaboravljenih biografija. On demonstrira kako kritička analiza institucionalne prošlosti može transformirati razumijevanje muzeja kao društvenih prostora. Integracijom rodne perspektive u muzejsku praksu projekt pokazuje put prema inkluzivnijoj kulturnoj povijesti koja prepoznaje doprinose svih društvenih skupina. Metodologija razvijena u ovom istraživanju – kombinacija arhivskog rada, biografskog pristupa i inovativnih izložbenih tehnika – može poslužiti kao model za buduća istraživanja marginaliziranih skupina u kulturnim institucijama. *Historija zaborava* postavlja temelje za daljnja istraživanja koja bi mogla obuhvatiti širi vremenski okvir, druga geografska područja ili različite kulturne institucije. Također otvara pitanja o suvremenom položaju žena u muzejima i potrebi za kontinuiranom autorefleksijom struke. Konačno, ovaj rad potvrđuje ulogu muzeja ne samo kao čuvara baštine, već i kao prostora društvene odgovornosti gdje se mogu preispitivati dominantni narativi i davati glas onima čije su priče bile prešućivane (Coffee 2008, Wong 2025). Time se muzeji afirmiraju kao aktivni sudionici u stvaranju pravednije i inkluzivnije kulturne memorije.

LITERATURA I IZVORI

- BAEZA RUIZ, Ana. 2018. „Museums, archives and gender“. *Museum History Journal* 11/2: 174-187, <https://doi.org/10.1080/19369816.2018.1529268> (pristup 19.8.2025.).
- BATINIĆ, Štefka. 2025. „Gospođice učiteljice – Život i rad izvan učionice na početku 20. stoljeća“. U: *Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja*. A. Solter, ur. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu [etc.], str. 28-49.
- BERGSDÓTTIR, Arndís. 2016. „Museums and Feminist Matters : Considerations of a Feminist Museology“. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 24(2): 126-139, <https://doi.org/10.1080/08038740.2016.1182945> (pristup 19.8.2025.).
- BLACK, Graham. 2011. „Museums, Memory and History“. *Cultural and Social History* 8/3: 415-427, <https://doi.org/10.2752/147800411X13026260433275> (pristup 19.8.2025.).
- BRENKO, Aida i Aleksandra VLATKOVIĆ. 2025. „Sve blješti od ljepote! – Kreativnost i stručnost prvih zaposlenica Etnografskog muzeja“. U: *Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja*. A. Solter, ur. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu [etc.], str. 78-113.
- BROWN, Karen i MAIRESSE, François. 2018. „The definition of the museum through its social role“. *Curator: The Museum Journal* 61/4: 525-539, <https://doi.org/10.1111/cura.12276> (pristup 17.8.2025.).
- CLOVER, Darlene E. 2020. „Seeing the unseen through the feminist museum hack“. U: *Doing Critical and Creative Research in Adult Education : Case Studies in Methodology and Theory*. B. Grummell i F. Finnegan, ur. Leiden; Boston: Brill, str. 115-124, <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/53849> (pristup 15.8.2025.).
- CLOVER, Darlene E., TABER, Nancy i Kathy SANFORD. 2018. „Dripping pink and blue : seeing the unseen of patriarchy through the Feminist Museum Hack“. *Andragoška spoznaja* 24/3: 11-28, <https://doi.org/10.4312/as.24.3.11-28> (pristup 17.8.2025.).
- COFFEE, Kevin. 2008. „Cultural inclusion, exclusion and the formative roles of museums“. *Museum Management and Curatorship* 23/3: 261-279, <https://doi.org/10.1080/09647770802234078> (pristup 10.8.2025.).

- CRANE, Susan A. 1997. „Writing the Individual Back into Collective Memory“. *The American Historical Review* 102/5: 1372-1385, <https://doi.org/10.2307/2171068> (pristup 15.8.2025.).
- DRAŽIN-TRBULJAK, Lada, ur. 2001. „Žene u muzejima“. *Informatika museologica* 32/1-2.
- FELDMAN, Andrea. 2004. „Proričući gladnu godinu – žene i ideologija jugoslovenstva (1918.-1939.)“. U: *Žene u Hrvatskoj : ženska i kulturna povijest*. A. Feldman, ur. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“ i Ženska infoteka, str. 235-246.
- HILL, Kate. 2016. *Women and museums 1850-1914: Modernity and the gendering of knowledge*. Manchester University Press.
- KLOBUČAR, Andrea. 2025. „Rođena za muzejski posao' ili 'osobito uporabiva za rad u muzejima' – Žene u Muzeju za umjetnost i obrt“. U: *Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja*. A. Solter, ur. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu [etc.], str. 50-77.
- KOVAČ, Leonida. 2025. „...la peor de todas“. U: *Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja*. A. Solter, ur. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu [etc.], str. 146-169.
- LAZARIN, Branimira. 2025. „Muzejska muka“. *Novosti*, 15. ožujka 2025., <https://www.portalnovosti.com/muzejska-muka/> (pristup 20.8.2025.).
- OGRAJŠEK GORENJAK, Ida. 2019. „Ženska strana zagrebačkog sveučilišta u međuračun“. U: *Zagreb 1924.-1930. i 1945.-1967 : društvo, kultura, svakodnevnica : Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem Desničini susreti 2018*. D. Roksandić, ur., Zagreb: FF press [i.e.] Filozofski fakultet i Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije, str. 235-265, https://doi.org/10.17234/Desnicini_susreti2018.15 (pristup 20.8.2025.).
- OGRAJŠEK GORENJAK, Ida. 2025. „Na raskrižju tradicije i modernosti – Obrazovane žene u međuratnoj Hrvatskoj“. U: *Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja*. A. Solter, ur. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu [etc.], str. 8-27.
- PAOLETTI, Jo Barraclough. 2012. *Pink and blue : Telling the boys from the girls in America*. Bloomington: Indiana University Press.
- PEIĆ ČALDAROVIĆ, Dubravka. 2001. „Glavni aspekti feminizacije profesije kustosa“. *Informatika museologica* 32/1-2: 12-17, <https://hrcak.srce.hr/140622> (pristup 20.8.2025.).
- RADIĆ, Mladen, ur. 1999. *Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj : zbornik radova*. Osijek: Muzej Slavonije.
- RAJH, Arian. 2023. „Vrednovanje arhivskoga gradiva: analiza arhivske vrijednosti i utjecaj na obradu i korištenje gradiva“. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 66/2: 171-194, <https://hrcak.srce.hr/310750> (pristup 18.8.2025.).
- ROWBOTHAM, Sheila. 1973. *Hidden from History : 300 Years of Women's Oppression and the Fight Against It*. London: Pluto Press.
- SMITH-ROSENBERG, Carroll. 1972. „The Hysterical Woman : Sex Roles and Role Conflict in 19th-Century America“. *Social Research* 39/4: 652-678.
- SOLTER, Ana, ur. 2025. *Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu [etc.].
- SOLTER, Ana i Jelena SEFEROVIĆ. 2025. „Živčano ozbiljno oboljele' ili one koje se ne uklapaju? – Prve žene u Arheološkom muzeju u Zagrebu“. U: *Historija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja*. A. Solter, ur. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu [etc.], str. 114-145.
- TOPIĆ, Leila. 2025. „Korektno do monotonije“. *Vijenac* 817, 3. srpnja, <https://www.matica.hr/vijenac/817/korektno-do-monotonije-38282/> (pristup 20.8.2025.).
- VLATKOVIĆ, Aleksandra. 2025. „Od kartoteka i rječnika prema klasifikaciji termina i tezaurusu etnografskih muzejskih predmeta“. *Analiz Galerije Antuna Augustinčića* 42-45: 23-36.
- WONG, Leilani. 2025. „Museums as social action : Building equity in marginalised communities“, *ICOFOM Study Series* 53/1-2: 157-169, <https://doi.org/10.4000/14f8p> (pristup 19.8.2025.).
- Arhiva Etnografskog muzeja (Arhiva EMZ)